

**KRATAK POGLED U ZRINSKU SIBILU I NJEZINU
FRAZELOGIJU**

Anđela Frančić, Bernardina Petrović
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu

**A SHORT VIEW OF *THE SYBILLA OF ZRINSKI* AND ITS
PHRASEOLOGY**

Anđela Frančić, Bernardina Petrović
Faculty of Humanities and Social Sciences
University of Zagreb

Sybilla of Zrinski is a book of divination from Zrinski palace in Čakovec and a very finely illustrated 17th-century Latin manuscript from the 17th century, rendered and remade from the Hungarian. The paper presents an analysis of the phraseological units in terms of frequency, structure and concept in this Croatian manuscript. The research has shown that Zrinska sibila, as a record of spoken language, contains a large corpus of spoken idioms.

Key words: *Sybilla of Zrinski*, phraseology, books of divination, circle of Ozalj

1. Uvod

Gatanje se obično definira kao vještina predviđanja budućih događaja na osnovi iščitavanja različitih znakova. Razvidna je njegova prisutnost u ljudskome životu kao dio arhetipskih običaja još od drevnih civilizacija i njegova utkanost ne samo u osnove politike i filozofije nego i njegova široka rasprostranjenost u kulturi staroga svijeta. Od pamtivijeka je proricanje budućnosti bilo vrlo popularno u višim društvenim slojevima, osobito među plemstvom. Kako su magija i proricanje dijelom velikoga mita tajne povijesti, ne začuđuje činjenica da su upravo te vještine dijelom službe vladara i vladarskoga dvora jer aktivno tumače zbivene i nezbivene događaje u skladu s recentnim mišljenjem koji tako sebi osigurava vladajuću poziciju u sadašnjosti i budućnosti društva (Grakalić 1989: 64).

Neke su se metode proricanja tijekom srednjega vijeka prakticirale u tajnosti, a počele su se koristiti u javnosti tek negdje poslije križarskih ratova. Mnogi su se gatalački naputci sačuvali u srednjovjekovnim rukopisima, a među njima su svakako najrasprostranjenije *sibile*¹. Sibilske su se knjige prepisivale, prevodile s jednoga jezika u drugi, prerađivale te prilagođivale jeziku primaocu i životnome okružju svojih korisnika. Gatalice su izuzetnu popularnost stekle u 16. stoljeću, dok su se u 17. stoljeću interesi poglavito okrenuli hiromantiji, štihomantiji i gatanju iz karata te nešto umjerenije astragalomantiji, odnosno gatanju iz kockica. Osobito su se intenzivno gatalice rabile u razdobljima gospodarskih i društvenih kriza jer je uvjerljivost njihova iskaza pridonosila pragmatičnome podnošenju svakodnevnih teških situacija u tim turbulentnim vremenima. Svojim su formalnim, sadržajnim i strukturnim okvirom gatalačke knjige bile prilagođene ponajprije slušnoj recepciji. Otuda njihov karakterističan jezični izričaj i stilski izraz.

Među hrvatskim rukopisnim sibilama osobit položaj i važno mjesto zauzima *Zrinska sibila*², stihovani astragalomantski hrvatski rukopis iz 17. stoljeća, iznimno djelo hrvatske kulturne baštine. Ta hrvatska sibila nije autorsko djelo nego je preradba mađarske gatalice *Fortuna* (Bartfeld 1594) nastala na temelju njemačkoga izvornika (*Das weltlich Loosbuch Jörg Wickram von Colmar, Strassburg, 1557*) i pripada kleromantskim, odnosno astragalomantskim gatalačkim knjigama jer se u njoj budućnost proriče bacanjem kockica.

---

¹ U antičkoj je predaji Sibila kao jedna od Apolonovih svećenica bila glasovita po svojim proricateljskim sposobnostima. U staroj su ju Grčkoj štovali u okviru dionizijskoga kulta. Kao božanski obdareno pogansko biće u svoju ju je *Eneidu* uvrstio i pjesnik Vergilije. U doba su helenizma proricateljski tekstovi objedinjeni pod nazivom *sibile*. Sibilski su se tekstovi koji su nastali u antici osobito proširili na bizantskome tlu s kojega su se u različitim inačicama, prijevodima i preradbama potom širili po Europi. Proročanstva su se prevodila prvo na latinski jezik, a poslije i na ostale europske jezike, pa pučka literatura u liku Sibile više nije vidjela pogansku Apolonovu svećenicu nego Kristovu proročicu (Lukežić 1995: 114).

² Taj se rukopis različito naziva – *Knjiga gatalica Katarine Zrinske* (Ivančan 1901; Ivančan 1906), *Sibila – knjiga gatalica Zrinskoga dvora u Čakovcu*, odnosno samo *Sibila* (Bartolić 2007b) – iako „knjiga ne ima nikakova naslova“ (Ivančan 1901: 264). Kako rukopis nije naslovljen i kako je *sibila* uopćeni naziv za gatalačku ili proročku knjigu, držimo da bi ga primjerenije bilo zvati *Zrinskom sibilom* kazujući tim naslovom vrstu knjige i njegovu nedvojbenu pripadnost ostavštini obitelji Zrinskih.

2. Zrinska sibila – astragalomantski stihovani rukopis iz 17. stoljeća

Na *Zrinsku* je *sibilu* prvi pozornost skrenuo Ljudevit Ivančan u *Vjestniku Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 1901., dakle tek početkom 20. stoljeća. Isti će autor pet godina poslije u istome časopisu o *Sibili* objaviti raspravu dodajući joj netranskribirani tekst rukopisa. Tekst je *Sibile* transkribirao, komentirao te opsežnom raspravom popratio Zvonimir Bartolić (2007b) te ju objavio pod naslovom *Sibila : knjiga gatalica Zrinskoga dvora u Čakovcu*. O autoru, odnosno prerađivaču *Zrinske sibile* postoje različita mišljenja – na osnovi vlastoručnoga potpisa Katarine Zrinski na unutarnjoj strani korica smatralo se da joj je ona autoricom (Vončina 1976: 15), bilo je onih koji su autorstvo pripisivali Pavlu Ritteru Vitezoviću (Ivančan 1976: 265), usporedba s jezikom prijevoda *Adrijanskoga mora sirene* Petra Zrinskog nametala je zaključak o Petru kao prevoditelju, odnosno prerađivaču, a u novije se vrijeme ta uloga pripisuje „jednom od Petrovih dijaka, koji su manje-više svi pisali jezikom ozaljskoga kruga“, a obilno zastupljena toponimija pretpostavlja da je u njezinu nastajanju vjerojatno sudjelovao veći broj ljudi (Bartolić 2007b: 214).

U dosadašnjim se promišljanjima *Zrinskoj sibili* pripisivala jezična i stilska nedotjeranost te trivijalnost „u književnom smislu“ (Bartolić 2007a: 277) jer se ubrajala u pučku književnost³. U ovome se radu polazi od pretpostavke da se tim tzv. hibridnim hrvatskim jezikom komuniciralo na Zrinskome dvoru osobito na pisanoj razini, da taj jezični idiom nije bio izvještačen, da je bio komunikacijskim polazištem pisanim uporabnim tekstovima na Zrinskome dvoru i da su na njemu napisani ili mogli biti napisani svi tekstovi javne komunikacije Zrinskoga dvora. U asertivima informativnoga tipa kao što su gatalice izraženo je recipijentovo vjerovanje u istinitost sadržaja iskaza, a kako se asertivima mentalno usvaja svijet, ona se odnose na stvarna ili moguća stanja stvari (Ivanetić 2003: 69).

---

³ *Zrinska sibila* pripada „onoj vrsti književnih tvorevina koje nisu nastale iz bilo kakvih umjetničkih pobuda. Nastale su na rubu literature, koriste formalna literarna sredstva – najčešće stih – ali ne dosižu relevantne estetske domete pa bismo stoga sibile, gatalice, bajalice i slične tvorbe s najviše opravdanja mogli uvrstiti u onu vrstu literature koja je poznata pod imenom pučke književnosti. Tu vrstu književnosti, pokraj narodne i umjetničke, Divna Zečević nazvala je trećim književnim fenomenom. Iako kao takav, dugo u književnoj povijesti nije bio definiran, s vremena na vrijeme privlačio je pozornost književnih istraživača, katkada zbog toga što su ga nerijetko nalazili kao prethodnicu književnosti, a katkada kao isključivo sociološko-kulturološki fenomen“ (Bartolić 2007b: 209).

Zrinska je sibila pisana hrvatskim jezikom ozaljskoga jezično-književnoga kruga čijom je osnovnom značajkom hibridnost proizišla iz participacije jezičnih elemenata svih triju hrvatskih narječja. To je jezik za koji se u nekim recentim znanstvenim krugovima tvrdi da se njime „nigdje nije govorilo, ali se na njemu pisalo, molilo, uredovalo, propovijedalo; i svi koji su ga slušali ili čuli, lako su ga mogli razumjeti“ (Bratulić 2011: 270). Lako je preispitati tu pretpostavku: teško da je jedan idiom bio u govornoj uporabi, a da nije bio u pisanoj i/ili obrnuto. Na temelju analize oproštajnoga pisma Petra Zrinskog svojoj ženi *Moje drago serce* i pjesme *Serce žaluje da vilu ne vidi* Frana Krste Frankopana dade se zaključiti da „dijalekatski mješovit jezik nije pripadnicima ozaljskoga kruga služio samo kao medij kojim su, udaljujući se od svojega stvarnoga govora i težeći jezičnoj izvještačenosti, pisali književna djela. Njime su se služili i u najintimnijim trenucima“ (Vončina 1974: 67).

Zrinska je sibila vrlo čitak i bogato oslikan rukopis, u likovnome izričaju jedan od najljepših tekstova 17. stoljeća. Ima 47 listova. Nakon dvaju praznih listova slijede listovi s dvjema koloriranim slikama. Na prvoj je slici prikazano kolo sreće, osmokraki drveni kotač na čijemu vrhu sjedi kralj koji u lijevoj ruci drži žezlo, a desna mu je položena na globus s križem na vrhu. S lijeve se strane ljudi penju na kotač, s desne padaju s njega, a ispod kotača očajna lica leže oni koji su se s njega sunovratili. Na drugoj je slici Fortuna zavezanih očiju prikazana u profilu kako razapetim jedrom pliva u školjki po uzburkanome moru, a iznad nje je Amor koji zavezanih očiju odapinje strelicu u njezinu glavu. Iza tih dviju slika slijedi gatalačka knjiga trodijelno strukturirana – dva sustava kola sreće i tekst.

Prvi sustav kola sreće ima 21 kvadrat. U svakome su kvadratu tri koncentrična kruga podijeljena na 21 polje. U svakome polju vanjskoga kruga prikazane su različite kombinacije dviju kocaka. U središnjemu krugu navedeni su naputci poput *Poy Biku na Legrad*. U unutarnjemu je krugu slika ptice kadšto popraćena njihovim nazivom (npr. *Racza, Golub, Szraka, Jarebicza*). Iznad svakoga su kvadrata pitanja poput *Hoche li koiemu szadasni put szrechan biti, Kakouom szmertiom hoche koj prominut iz ouoga szvita, Spunilisze koiemu niegoua miszal*.

Drugi je sustav kola sreće strukturno identičan prvomu. U svakome polju vanjskoga kruga upisano je ime jednoga naselja (npr. *Draskoucze, Sv. Maria, Sabnik, Vratisinczi, Pogancz, Sv. Vid, Kris, Konszschina, Bistricza, Szeuerin, Gradecz*). U središnjemu krugu upućuje se na broj sibile u tekstu i na broj katrene unutar njega (npr. Sibilla 3. Vers. 12.). U unutarnjemu je krugu slika domaće, divlje ili mitološke životinje uglavnom popraćena njezinim nazivom (npr. *Oucza, Zaiecz, Meduid, Vuk, Pozoy*,

Griff). Iznad svakoga je kvadrata naziv životinje prikazane u unutarnjemu krugu kola.⁴

Sam tekst gatalačke knjige podijeljen je na 12 dijelova. Svaki dio u naslovu sadržava ime jedne od 12 sibila: *Persica, Libica, Delphica, Cymerea, Erythrea, Sumia, Cumana, Hellespontica, Phrigia, Tiburtina, Cumea, Agripina*. Imenu sibile u naslovu anteponirana je riječ *sibilla*, a u retku ispod riječima ispisan njezin redni broj (npr. *SIBILLA CYMEREAE Chueterta*). Ispod troriječnoga naslova slika je sibile a potom se niže tekst podijeljen na 37 strofa po četiri dvanaesteračka stiha (tekst ima ukupno 444 katrene, 1776 stihova i 11 122 riječi). Tekst završava stihovima, naslovljenim *Siromahom*, oblikovanim u četiri dvanaesteračke katrene.

Naputci iz prvoga sustava kola sreće vode do imena naselja u drugome sustavu (npr. *Poy k Jelenu na Szkrad*), a oni iz drugoga sustava na broj sibile i broj katrene u trećemu dijelu, odnosno u tekstu (npr. *Sib: 2 v: 19*).

3. Frazeološki korpus *Zrinske sibile*

U asertivu kao što je gatalački tekst prevladavaju uglavnom priopćavanja, konstatacije i tvrdnje priopćene najčešće izjavnim i pogodbenim rečenicama. Iako je *Zrinska sibila* stihovani tekst, ona je zapravo zapis govornoga jezika i u njezinu se leksiku uočava bogata, uglavnom razgovorna frazeologija. Želeći uvjeriti recipijenta u istinitost iskaza, emitent se nerijetko oslanja upravo na frazeološke izričaje koji pružaju neiscrpne mogućnosti slikovitoga izražavanja unoseći u komunikaciju ne samo živost i ekspresivnost nego i notu neobaveznosti i jednostavnosti. Analizirajući frazemski korpus *Zrinske sibile* i polazeći od određenja frazema kao semantički nedjeljive cjeline čije značenje ne čini zbroj značenja pojedinih sastavnica, istraživanju se frazeološkoga korpusa pristupilo s čestotnoga, strukturnoga i konceptualnoga gledišta, a korpus je oblikovan i utemeljen na Bartolićevoj transkripciji rukopisa (Bartolić 2007b).

3.1. Čestotnost frazema u *Zrinskoj sibili*

Već je spomenuto da tekst *Sibile* ima 1776 stihova. Frazemi se pojavljuju u njih 209, što znači da 11,76% stihova sadržava frazeološke jedinice. Frazemska građa nije podjednako zastupljena u svim dijelovima teksta. Najmanje je frazema – dvanaest – u šestoj Sibili (ako se ne računa dodatak *Siromahom*, gdje se pojavljuju samo tri frazema), a najviše u drugoj Sibili – čak 26.

---

⁴ Kadšto se zapisi naziva životinje iznad kvadrata i u unutarnjemu krugu razlikuju, npr. *LISICZA/Liszicza, MEDMED/Meduid, VELIKI PASZ/Veliki Pesz, ZAEC/Zaiecz, SVINIA/Szuinia*.

Većina se frazema pojavljuje samo jedanput⁵, npr.:

taščicu koldušku ponašati ‘prosjachiti’ *Taščicu koldušku hoće ponašati* (3.20.)

drugomu guzicu posuditi ‘učiniti preljub, prevariti koga, biti nevjeran’ *Drugomu guzicu hoće posuditi* (12.1.)

nakanjenje (čije) na ništar će dojt ‘neće uspjeti (*tko*)’ *Tvoje nakanjenje na ništar će dojt* (2.29.).

Malobrojni su frazemi više puta zasvjedočeni u tekstu *Zrinske sibile*. Neki se od njih pojavljuju u istome obliku, npr.: **glavu si tarti/terti** ‘razmišljati o čemu; brinuti se’ Veće puti zaman ti *si glavu tareš* (1.28.) Radi česa misliš i *glavu si tareš* (1.34.) Nego za tim ludo *glavu ti se terti* (2.25.),

a neki se pojavljuju u varijantnom obliku, npr. **zamuž se odati, zamuž iti, za muža pojti, za muža iti, zamuž pojti, za muža se dati, muža zadobiti** – sve u značenju ‘udati se’ Koja misli dobro *zamuž se odati* (2.17.) Jurjevoj pervoj hoćeš *zamuž iti* (2.30.) Ovo lito možeš jur *za muža pojti* (3.35.) Da bi skoro rada *za muža ti iti* (7.34.) Vidim da šetuješ, gospe, *zamuž pojti* (9.10.) Skoro moreš tako *za muža se dati* (9.23.) Čez malo dan hoćeš *muža zadobiti* (3.1.) .

3.2. Strukturni frazemski tipovi u *Zrinskoj sibili*

U ukupnosti frazeološkoga korpusa zamjećuju se tri strukturna frazemska tipa: sveze riječi, poredbeni frazemi i frazemske rečenice⁶.

Među svezama riječi brojnošću se ističu ovisne sveze riječi, odnosno sveze najmanje dviju punoznačnica, koje su i inače najrašireniji frazemski tip.

glavu si tarti ‘razmišljati o čemu; brinuti se’ Veće puti zaman ti *si glavu tareš* (1.28.)

glavu izgubiti ‘stradati; poginuti’ Drugač ti je skoro *glavu izgubiti* (1.22.)

k rukam zadobiti ‘dobiti oteto’ Vrimenom još moreš *k rukam zadobiti* (2.4.)

na viru davati ‘davati robu na dug’ *Na viru ti nimaš nikomu davati* (2.16.)

čistim srcem ‘iskreno’ *Čistim srcem tebe ne stane ljubiti* (4.2.).

Od neovisnih je sveza riječi, odnosno sveza dviju punoznačnica koje pripadaju istoj vrsti riječi i povezane su sastavnim veznicima ili rastavnim

⁵ Potvrde se iz korpusa označuju rednim brojem gatalačke knjige u kojoj se potvrda pojavljuje u *Zrinskoj sibili* te rednim brojem katrene u toj knjizi. Primjerice, 1.14. znači da se potvrda pojavljuje u 14 katreni 1. gatalačke knjige. Prvo se navodi frazem i frazemsko značenje, a potom (u zasebnome retku) stih u kojemu se frazem pojavljuje. Značenja su frazema oblikovana prema Matešić (1982) i Menac, Fink, Venturin (2014) te Anić (1998) i RHJ (2000).

⁶ U recentnoj se frazeološkoj literaturi frazemski strukturni tipovi različito nazivaju i opisuju, a i polazni su im kriteriji definiranja, određivanja i nazivanja različiti. Ne ulazeći u podrobnu raščlambu tih pristupa u ovome se radu razmatraju navedena tri strukturna tipa jer su najviše zamjetna u prikupljenome korpusu.

veznikom, u korpusu zabilježena samo jedna: – **dan i noć** ‘neprestano, neprekidno’ Ne prestane za te *dan i noć* zdihati (7.17.)

Specifičnom strukturnom tipu frazema pripadaju poredbeni frazemi. Taj frazemski tip zauzima znatan dio sveukupnoga frazeološkog korpusa u većini jezika. U poredbenim se frazemima jedan pojam uspoređuje s drugim, najčešće na temelju sličnosti ili asocijacije. Takav način u velikoj mjeri izoštrava sliku pojma o kojemu je riječ čineći pritom diskurs ekspresivnijim jer opisuje ljude, njihove karakteristike, osobine i način njihova djelovanja⁷. U frazeološkome se korpusu *Sibile* poredbeni frazemi ističu svojom brojnošću, a najčešće opisuju ljudske osobine, emocije i način djelovanja.

hoditi kako nori Martin ‘hodati smušeno, bez cilja’ Kak *nori Martin* hoćeš ti *hoditi* (1.32.)

kako bivol jesi ‘snažan, jak’ Jaka si života, *kako bivol jesi* (2.6.)

kako pas mačku ljubiti ‘ne voljeti, mrziti’ *Kako pas* će *mačku* hoće te *ljubiti* (2.35.)

kako sina ljubiti ‘jako voljeti’ *Kako sina* hoće gospodar *ljubiti* (2.32.)

bojati se kak samoga vruga ‘jako se bojati’ Vsaki se tak *boji kak samoga vruga* (4.27.)

deržati se kako lisac šegav ‘oholo se ponašati; omalovažavati’ *Kako lisac šegav* hoćeš se *deržati* (11.22.)

Frazemske rečenice kao cjelina mogu biti uklopljene u drugu rečenicu ili u širi kontekst. U ovome su korpusu primjeri takvih frazema malobrojnim.

žlici vode vtopiti (koga) ‘uništiti (koga)’ *Žlici vode* bi te vadlje rad *vtopiti* (2.23.)

kako došlo, tako ce razajti ‘što se lako stekne, lako se izgubi, potroši’ *Kako došlo* k tebi *tako* će *razajti* (4.25.)

Valja dodati da se zbog stihovane naravi teksta *Zrinske sibile* ovisne sveze riječi nerijetko doimaju frazemskim rečenicama jer obično „zauzimaju“ jedan stih, no taj je površan dojam dakako samo prividan i nedostatan.

3.3. Frazeologija *Zrinske sibile* s konceptualnoga motrišta

Frazeološka se građa *Zrinske sibile* propituje i s konceptualnoga gledišta jer se frazemi mogu razvrstati prema konceptima, odnosno

---

⁷ U frazeološkoj se teoriji poredbeni frazemi na strukturnome planu sastoje od triju dijelova: uspoređivanoga dijela (dio A), poredbenoga veznika (dio B) i dijela s kojim se prvi dio uspoređuje (dio C). U posebnim prigodama prvi dio može izostati (redundantnost uspoređivanoga dijela ili upotreba frazema s većim brojem uspoređivanih dijelova). Hrvatske je poredbene frazeme iscrpno i temeljito istražila Fink-Arsovski 2002.

tematskim semantičkim poljima u koja se grupiraju određene značajke na temelju kojih je oblikovano frazeološko značenje. Pridruživanje se različitim konceptima oblikuje s obzirom na pozadinsku sliku frazema na temelju kojega se dolazi do frazetskoga značenja. Dosadašnja su frazeološka istraživanja pokazala da su najbrojniji frazemi koji se odnose na čovjeka, njegovu osobnost i njegovu recepciju izvanjezične zbilje, a ovim je istraživanjem potvrđen bogat frazeološki korpus frazema koji se odnose na čovjekova osobna htijenja i stvarne ili nestvarne želje. Zamijećeno je da se frazemski koncepti u *Zrinskoj sibili* uglavnom odnose na životnu sudbinu pojedinca, što je i pretkazivo s obzirom na tematiku sibilске knjige. Pojedinač sibilama postavlja posve različita i praktična pitanja osobne naravi kojima želi doznati hoće li dugo živjeti, čime će se u životu baviti, hoće li napredovati u poslu, hoće li biti sretan, hoće li biti bogat, hoće li mu se ispuniti želje, hoće li se dobro oženiti, hoće li se uskoro udati, hoće li uspjeti u svojim nakanama, hoće li pronaći ukradeno blago, hoće li žena roditi sina ili kćer, kakvom će smrću umrijeti itd. Iz navedenih se pitanja razaznaje da su tematska semantička polja u zrinskosibilskome frazeološkom korpusu ponajprije vezana uza sreću, udaju/ženidbu, nevjeru i preljub, uspjeh i materijalno bogatstvo te smrt – dakle sve ono što je recipijentu važno ili misli da je važno u njegovu osobnom životu.

Fenomen sreće i u naizgled striktno denotacijskome iskazu uvijek nosi konotativno značenje u kontekstu. Sreća ponajprije označuje cilj kojemu se teži, a u različitim se kontekstima nerijetko izjednačuje s užitkom i zadovoljstvom jer sva tri fenomena imaju bliska, ali nipošto istovjetna značenja. Čini se da upravo usmjerenost cilju sreću razdvaja od zadovoljstva kao prolaznoga stanja i užitka kao izvanjskoga stimulansa. U *Zrinskoj se sibili* uz koncept SREĆA vezuju frazemi koji recipijentu navješćaju sretnu, manje sretnu ili nesretnu budućnost.

povoljno hoće sriča uslužiti (komu) ‘posrećit će se *komu*, imat će sreće (*tko*)’ *Povoljno ti hoće sriča uslužiti* (1.5.)

sriča hoće na ruku dojt (komu) ‘postat će sretan (*tko*)’ *Dobra sriča hoće na ruku ti dojt* (10.22.)

sriča neće služiti (komu) ‘neće imati sreće (*tko*)’ *Sriča tebi služiti nikako ti ne će* (11.13.).

Sreća se proteže i na dio životnoga iskustva između pojedinaca i između pojedinca i zajednice koji se obično zove zajedničkim životom, odnosno životom u zajednici, a koji pokriva nekoliko razina – od odnosa muškarca i žene do složenijih obiteljskih odnosa. Zajednički život muškarca i žene, usklađen s civilnim (građanskim) ili crkvenim propisima

ili s njima neusklađen, podrazumijeva ponajprije okrilje sigurnosti svakoga pojedinca, a onda i prihvaćanje i poštivanje različitih tipova odnosa unutar uže i šire obiteljske zajednice. Među frazeološkom se građom zamjećuju frazemi (uglavnom varijantni) koji se vezuju uz koncept UDAJE/ŽENIDBE sa značenjima ‘udati se’ i ‘oženiti se’:

zamuž se odati/pojti/iti /, za muža se dati/pojti/iti, muža zadobiti ‘udati se’; ***za ženu uzeti*** (koga) ‘oženiti se (*kime*)’ Koja misli dobro *zamuž se odati* (2.17.), Jurjevoj perva hočeš *zamuž iti* (2.30.), Ovo lito možeš jur *za muža pojti* (3.35.), Da bi skoro rada *za muža ti iti* (7.34.), Vidim da šetuješ, gospe, *zamuž pojti* (9.10.), Skoro moreš tako *za muža se dati* (9.23.), Čez malo dan hočeš *muža zadobiti* (3.1.), Lip mlad junak hoče *za ženu te zeti* (12.17.)

Uz muško-ženske ljubavne odnose vezan je i koncept NEVJERA (kao širi pojam koji obuhvaća čin kojim je prekršena vjernost) odnosno PRELJUB (kao specifična nevjera koja obuhvaća prekršaj bračne vjernosti) s frazemskim značenjima ‘učiniti preljub’, ‘prevariti (*koga*)’, ‘biti nevjeran’ i frazemima sa sastavnicama *rit* i *guzica*.

drugomu guzicu posuditi (12.1.) ‘učiniti preljub, prevariti (*koga*), biti nevjeran’ *Drugomu guzicu* hoče posuditi (12.1.)

prodati ka drugomu riti ‘prevariti (*koga*)’ *Ali je prodala ka drugomu riti* (12.27.)

Svako ljudsko biće teži uspjehu kao postignuću nekog planiranoga cilja, a većina ljudi i materijalnomu bogatstvu, pa su i frazemi koji pripadaju tim konceptima prilično frekventni u korpusu *Zrinske sibile*. Želja za uspjehom kao i potreba za pobjeđivanjem, prihvaćanjem i uvažavanjem nerijetko je ograničena na društveni prestiž i ekonomsku moć. Stoga i frazemi koji pripadaju konceptu USPJEH obično znače ‘uspjet će’, ‘neće uspjeti’, ‘postat će poznat, slavan’:

nakanjenje (čije) na ništar će dojt ‘neće uspjeti (*tko*)’ *Tvoje nakanjenje na ništar će dojt* (2.29.)

ime (čije) hoče na visoko zajti ‘postat će poznat, slavan (*tko*)’ *Ime tvoje hoče na visoko zajti* (12.13.)

hoče (komu što) na ruku pojti ‘uspjet će (*tko u čemu*)’ *Hoče tebi teržtvo na ruku ti pojti* (12.24.)

S društvenim je uspjehom povezano i posjedovanje materijalne imovine, odnosno materijalno bogatstvo koje zahtijeva općenito prihvaćenu konvenciju vlasništva nad stvarima, zemljištem ili novcima. Konceptu MATERIJALNO BOGATSTVO pripadaju frazemi sa značenjem ‘postati bogat’, ‘obogatiti se’, ‘učiniti bogatim (*koga*)’:

hoće bogatstvo pasti (na koga) ‘postati bogat’ *Hoće ti bogatstvo skoro na te pasti* (6.15.)

mošnju napuniti ‘postati bogat, obogatiti se’ Dosad jesi mogao *mošnju napuniti* (7.12.)

mošnju napuniti (komu) ‘učiniti bogatim (*koga*)’ Ter ubogu nastala *mošnju napuniti* (Sir.).

Među frekventne frazeme u korpusu *Zrinske sibile* zamijećeni su frazemi koji se odnose na smrt kao stalnicu u ljudskome životu i prirodnu pojavu. Čovjek umire, kao što umire bilo koje drugo živo biće, a predodžba o naravnoj smrti jest predodžba o mirnom gašenju nakon ispunjenoga života. Konceptu SMRTI pripadaju frazemi sa značenjima ‘umrijeti’ i ‘nastradati, poginuti’:

glavu izgubiti/zgubiti ‘nastradati, poginuti’ Drugač ti je skoro *glavu izgubiti* (1.22.) Koncu očes zato i *glavu zgubiti* (2.29.)

glavu pogubiti ‘poginuti’ Zato hoćeš *glavu paski pogubiti* (2.1.)

[Bog] **hoće iz svita uzeti** (koga) ‘umrijet će (*tko*)’ *Da te hoće* [Bog] skoro *iz svita uzeti* (5.1.)

iz svita minuti/prominuti ‘umrijeti’ Zato hoćeš lipo *iz svita minuti* (7.5.) *Prominut iz svita* hoćeš ti u laskosti (2.22.)

žitak doveršiti ‘umrijeti’ Lipom smertjom hoćeš *žitak doveršiti* (10.20.)

[Smert] **oštrom kosom hoće zamahnuti** ‘umrijet će (*tko*)’ [Smert] *Oštrom kosom hoće* skoro *zamahnuti* (11.30.)

z svita prominuti ‘nastradati, poginuti’ Ali ružno hoćeš *z svita prominuti* (8.31.).

Većina je koncepata u frazeološkome korpusu *Zrinske sibile* usmjerena recipijentu. Ipak, u korpusu se zamjećuje i dio frazema kojim se kazuje odnos gatalačkoga emitenta prema recipijentu osobito razvidan u konceptu IRONIJA. Ironija se u pragmatičkim teorijama razmatra zajedno s metaforom, retoričkim pitanjima, ublaženim izjavama, pleonazmima i drugim izrazima u kojima značenje nije izrečeno izravno. Ironični izraz uvijek skriva namjeru kritiziranja pa ironijom prikrivena kritičnost zapravo ograđuje emitenta od odgovornosti in a taj je način jednom od strategija uljudnosti:

šantavu buhu ne dati (za koga) ‘smatrati nevažnim (*koga*)’ *Neg šantavu buhu ne će za te dati* (7.6.)

terbuh napuniti ‘najesti se’ Već je tebi u skerbi *terbuh napuniti* (1.10.)

stara duda ‘starac’ *Stara duda* jur si, ni va tom koristi (3.14.)

drek z makom vridan ‘nevrijedan’ *Drek z makom su vridni* vsi ti tvoj puti (5.6.)

4. Zaključak

Zrinska se sibila svrstava među iznimna rukopisna djela hrvatske kulturne baštine 17. stoljeća. Iako ju je žanrovski teško svrstati u zadane stereotipne okvire, mora se uzeti u obzir da je riječ prije svega o uporabnome asertivnom tekstu čiji recipijent vjeruje u istinitost sadržaja iskaza. Na taj se način gatački tekstovi izuzimaju iz književnoga korpusa te ih se razmatra u okviru komunikacijskih i pragmatičkih izričaja bez obzira na to što su pisani u stihovima. Svojim su jezičnim, formalnim, sadržajnim i strukturnim obilježjima takvi tekstovi bili prilagođeni širemu slušateljskom krugu, pa otuda potječu specifičnosti njihova jezičnoga izraza na svim jezičnim razinama, a osobito u neobično bogatome frazeološkom izričaju. U frazemima kao zrcalu životne zbilje akumulirano je ljudsko iskustvo pretočeno u uglavnom okamenjene jezične izraze koji ožive svaki put u situaciji sličnoj onoj u kojoj je frazem nastao. Analiza je frazeološkoga korpusa *Zrinske sibile* pokazala da frazemi pripadaju govornome jeziku i da je potvrđena njihova aktualnost, ali i sjevremenost. Kako upravo frazeologija s jedne strane čuva staro stanje, a s druge je podložna promjenama, dijalekatne se posebnosti čuvaju u frazemima u većoj mjeri nego u drugim dijelovima govora, a to je slučaj i s frazemima u *Zrinskoj sibili*. Istraživanje je frazeološkoga opusa asertivnoga informativnoga teksta kao što je gatačka knjiga otvorilo put istraživanju frazemske građe u uporabnim tekstovima 17. stoljeća kao zapisima govornoga jezika hrvatskoga ranonovovjekovlja. Kratak pogled u frazeologiju *Zrinske sibile* prinos je tim istraživanjima.

LITERATURA

- Anić 1998:** Anić, Vladimir. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber, 1998.
- Bartolić 2007a:** Bartolić, Zvonimir. Čakovečka knjiga gatalica *Sibila*. // *Povijest obitelji Zrinski* [gl. ur. Jelena Hekman]. Zagreb: Matica hrvatska, 2007, 265 – 279.
- Bartolić 2007b:** Bartolić, Zvonimir. *Sibila: knjiga gatalica Zrinskoga dvora u Čakovcu*, pogovor. Čakovec: Zagreb: Matica hrvatska, 2007.
- Bratulić 2011:** Bratulić, Josip. Tronarječni tip hrvatskoga književnog jezika. // *Povijest hrvatskoga jezika*, II. knjiga, Zagreb: Croatica, 2011, 230 – 275.
- Fink-Arsovski 2002:** Fink-Arsovski, Željka. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, Zagreb: FF press, 2002.
- Grakalić 1989:** Grakalić, Marijan. *Nesretna fortuna: esej o gatanju. Knjiga gatalica kneginje Katarine Zrinske*. Beograd: „A – Š DELO“.

- Ivančan 1901:** Ivančan, Ljudevit. Sibila Katarine Zrinske. *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, 1901, 3, 264 – 265, <https://archive.org/stream/vjestnikkrhrvat00unkngoog#page/n6/-mode/1up>, 27. svibnja 2015.
- Ivančan 1906:** Ivančan, Ljudevit. Knjiga gatalica Katarine Zrinske, *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, 1906, 8, 42 – 105. <https://archive.org/stream/vjesnikkrhrvats00unkngoog#-page/n10/mode/1up>, 27. svibnja 2015.
- Ivanetić 2003:** Ivanetić, Nada. *Uporabni tekstovi*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003.
- Matešić 1982:** Matešić, Josip. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga, 1982.
- Menac, Fink-Arsovski, Venturin 2014:** Menac, Antica, Fink-Arsovski, Željka, Venturin, Radovan. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2014.
- RHJ 2000:** *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“: Školska knjiga, 2000.
- Vončina 1974:** Vončina, Josip. Pogled na hrvatski književni jezik u 17. stoljeću: jezik ozaljskoga kruga. // *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, 2, knj. 2, 1974, 59 – 71.
- Vončina 1976:** Vončina, Josip. Petar Zrinski. // *Izabrana djela / Zrinski, Frankopan, Vitezović, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 17, Zagreb: Matica hrvatska: Zora, 1976, 7 – 23.